



UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

Universitätsbibliothek Paderborn

Philippi Clüveri[i] Germaniæ Antiquæ Libri tres

Clüver, Philipp

Lugduni Batavorum, 1631

Cap. XXVIII. De Morinis.

urn:nbn:de:hbz:466:1-44541

Antonini;	Tabulæ;
<i>Tarouenna</i>	<i>Tervanna</i>
<i>Nemetacum</i> XXII.	<i>Nemetaco</i> XXII.
<i>Camaracum</i> XIII.	<i>Camaraco</i> XIII.

Castellum & Menariacum, nunc esse Flandriæ opida *Cassel*, & *Merghem*, infra in Morinis ostendam. A *Cassel* profecturus *Arras*, recto itinere transit *Merghem*. ab hoc *Arras* usque millia sunt XXVII: & hinc *Camaracum* XXII. A *Tervannâ* etiam ad *Camaracum* versus, rectè transitur *Arras*. Sunt autem millia inter *Tervannam* & *Arras* XXXIV: hinc ad *Tornacum* XXXII. unde patet in Antonino tertium X in hoc numero vitiatum in V. *Tenceram* tabulæ, inter *Nemetacum* & *Sammarobrivam*, nunc esse vicum *Ticure*, inter *Arras* & *Amiens*, suprâ ostensum est. Erravit igitur *Ptolemæus*, *Origiacum* *Atrebatiorum* opidum, quod nunc *Orchies*, pro capite gentis accipiens. nisi fortè *Nemetaci* vocabulum apud eum interierit.

Ceterum qui *Nemetacum* idem esse arbitrantur opidum, quod A. *Hirtius*, in libro, quem ad *Cæsaris* de bello Gallico VI commentarios adiecit VII, adpellat *Nemetocernam*, sive *Nemetocennam*, toto, quod dicitur, cælo errant. hoc enim ille disertissimis verbis censeret in Belgio, quæ *Bellovacorum* fuit regio. Verba ejus hæc sunt: *His rebus confectis, ad legiones in Belgium se recepit. hibernavitque Nemetocenna.*

C A P. XXVII.

De BRIANNIS, & OROMANSACIS.

PLINIUS, ut suprâ relatum, lib. IV, cap. XVII, *Gessoriaci* pago, quem *Morinorum* fuisse proximo capite ostendam, jungit in litore *OROMANSACOS*; his *BRIANNOS*; quibus subnectit *Ambianos*. Illas duas nationes quia nec *Cæsar*, nec *Strabo* memorat; nomina earum post eorum ævum ex parte *Atrebatium* succrevisse suspicor. Partem itaque horum agrorum abscindo per lineam, ab opido *Dorlens* ad fontem *Legiæ* ductam; inde ipso *Legiæ* ad vicum usque *Capelle*: inde per suprâ dictam lineam ad fontem usque amniculi, qui apud *Bononiam* oceanum miscetur. hujus partis septentrionalia *OROMANSACIS*, australia *BRIANNIS* tribuo. Limitem inter utrosque constituo, *Ternium* amnem, à *Fano* divi *Pauli* defluentem, & in quem hic incidit, *Cancium*, ad exitum usque in oceanum.

Loci heic ab antiquis scriptoribus recensentur nulli; nisi qui in tabulâ, XIII mill. passuum à *Bononiâ* distitus, vocatur *LUTTOMAGVS*. id intervallum, simulque itineris tractus incidit in flumen *Cancium*, & opidum *Monstreul*. Ad flumen fuisse, patet ex voce *magus*, quæ trajectum fluminis significat.

Ceterum pro *Briannis*, vulgata exemplaria habent *Britannos*. unde quidam arbitrantur, hos è *Britanniâ* in hoc litus transmigrasse. Verum hujus rei quia nullum apud rerum auctores indicium, aut vestigium; haud temerè eorum sententiæ accesserim. Nam ante *Cæsarem*, sive ipsius *Cæsaris* tempore, nullos heic fuisse *Britannos*; facilè è commentariis ejus perspicitur. Quod si fuissent, haud dubiè de horum quoque è *Britanniâ* in *Belgicam* transmigratione meminisset comment. V, ubi quorundam *Belgarum* in *Britanniam* transgressum memorat. Post *Cæsarem* verò si vel *Claudius*, vel alius imperatorum traduxisset; certè non minis de his in monumenta relatum fuisset, quàm de *Ubiis*, *Sicambriis*, *Cattis*, ac *Sarmatis*, in *Galliam* traductis. & *Tacitus* quoque, in vitâ *Agricolæ*, ubi in *Britannorum* originem disquirat, horum haud dubiè meminisset. Veri similis igitur est, *populos* hos partem fuisse *Atrebatium*, nomine *Briannos*: ex quo vocabulo, & gentis è regione *Britanniæ* situ, scioli quidam sibi sinxerunt *Britannos*.

C A P. XXVIII.

De MORINIS.

POST *Atrebateis*, proximi oceani freto fuere *MORINI*, omnium *Belgarum* extremi, respectu urbis *Romæ*. hinc *Maro*, *Aeneid.* libro VIII: *Extremique hominum Morini.* & noster, *historiar.* IV: *Mosam amnem transire jubet, ut Menapios, & Morinos, & extrema Galliarum quaterent.* item *Mela*, lib. III, cap. II: *Ab Osismiis iterum ad septentriones frons litorum respicit: pertinentque ad ultimos Gallicarum gentium Morinos.* A *Germanorum*

norum gente ac nomine quamquam eos excludat Plinius, Scaldi flumine illam finiens; tamen in hoc opere dicentur, quia nunc Germani maximam eorum finium partem incolunt. Limites ad meridiem versus, quibus ab Atrebatibus & Nerviorum clientibus Atuaticisque distincti fuerunt, item quibus ab ortu Menapios attigerunt, jam antè in istis populis descripti sunt. Ab septemtrionibus igitur, & occasu, oceano cingebantur, Selandicas usque insulas: inde ipsis insulis; quas tunc Toxandri tenuere.

De Morinorum juxta ac Menapiorum habitationibus hæc Dio lib. xxxix: οὐτε γὰρ πόλις ἔχουσι, ἀλλ' ἐν καλύβαις διαλιώμενοι, καὶ τὰ λιμνώματα ἐς τὰ λασιώματα τῶν ὄρων ἀναστράσσονται, πολλὰ πλεία τὰς περὶ σμίκρας σφίσι τῶν Ῥωμαίων ἐκακώσαν, ἢ αὐτοὶ ἐπέστην. ἐπεχείρησε μὲν ὁ Καῖσαρ, ἔς ἐς αὐτὰ τὰ ὄρη τῶν ἄλλων τῶν περὶ χωρήσασιν ἀπερῶν διὰ τὰ μέρη αὐτῶν, ἔς τὰς τῶν Ῥωμαίων μῶνα εἶναι, ἀπαίσει. Id est: Neque enim urbeis, seu opida habentes, sed in tuguriis habitantes, omnibus, qua cara habebant in monteis, densissimis silvis obitos, absconditis, plus damni Romanis laceissentibus intulerunt, quam ipsi acceperunt. tentavit equidem Cæsar ad ipsos monteis, silvâ incisâ, penetrare: sed ob eorum magnitudinem, tum quod hiems jam adpetebat, re desperatâ recessit. Hæc pleraque Dio haud dubiè ex Cæsaribus habuit comment. III; ubi hæc leguntur verba: Eodem ferè tempore Cæsar, etsi propè exacta jam ætas erat; tamen, quod, omni Galliâ pacatâ, Morini Menapiique supererant, qui in armis essent; neque ad eum umquam legatos de pace mississent; arbitratus, id bellum celeriter confici posse, eò exercitum adduxit. qui longè aliâ ratione, ac reliqui Galli, bellum gerere instituerunt. nam, quod intelligebant, maximas nationes, que prælio contendissent, pulsas superatasque esse; continentisque silvas ac paludeis habebant; eò se suaque omnia contulerunt. Ad quarum initium silvarum quum pervenisset Cæsar, castraque munire instituisse; neque hostis interim visus esset; dispersis in opere nostris, subito ex omnibus partibus silva evolaverunt, & in nostros impetum fecerunt. Nostri celeriter arma ceperunt, eosque in silvas repulerunt; & compluribus interfectis, longius impeditioribus locis sequuti, paucos ex suis deperdiderunt. Reliquis deinde diebus Cæsar silvas cadere instituit: & ne quis inermibus imprudentibusque militibus ab latere impetus fieri posset, omnem eam materiam, qua erat cæsa, converfam ad hostem collocabat, & pro vallo ad utrumque latus exstruebat. Incredibili celeritate magno spatio paucis diebus confecto, quum jam pecus atque exirema impedimenta ab nostris tenerentur, & ipsi densiores silvas peterent; ejusmodi tempestates sunt consequuta, uti opus necessariò intermitteretur, & continuatione imbrium, diutius sub pellibus milites contineri non possent. Itaque, vastatis omnibus eorum agris, vicis adificiisque incensis, Cæsar exercitum reduxit; & in Aulercis, Lexoviiisque, reliquis item civitatibus, qua proxime bellum fecerant, in hibernis collocavit. Monteis heic Cæsar memorat omnino nullos; sed paludeis, continentisque silvas. neque verò in iis finibus, quos Morinis Menapiisque adscripsi, ne in totâ quidem Galliâ Belgicâ, tantæ sternuntur altitudinis montes, uti Cæsar cum exercitu superare nequiverit. proinde pro ὄρων & ὄρη, ex Cæsaribus testimonio legendum moneo ἐλῶν, & ἐλῆ, id est, paludum, ac paludeis: quas difficileis fuisse superatu, satis apertè ipse indicat Cæsar. Sed Menapiorum paludeis supra commonstravi. in Morinis hodiè que sternuntur haud exiguæ: quarum maximæ inter opida Brugge & Tiel, Bulscamp feld, proximæque; his versus septemtriones Maldeghem feld adpellantur: item aliæ inter opida Axele, & Hulst; quibus commune vocabulum moere, id est, 40 palus: nec minores his inter opida Nieuport & Duynkercke; quibus vulgare nomen, de groote moere, id est, magna palus: item aliæ in Ginenli comitatu, inter opida Calais, Guines, & Ardres: minores circa opidum Iperen; & passim per reliquam Flandriam.

Ceterò, opida Cæsaribus ævo nulla habuisse Morinos, testem modò audivimus Dionem. Ipse Cæsar treis eorum memorat portus. quos certo situ indicare, curæ fuerit pretium; quando tanta est super his inter interpreteis disceptatio. In comment. igitur IV; Ipse cum omnibus, inquit, copiis in Morinos proficiscitur; quod inde erat brevissimum in Britanniam trajetum. huc naveis undique ex finitimis regionibus, & quam superiore ætate ad Veneticum bellum fecerat, classem jubet convenire. Hunc locum eundem esse, quem postea in comment. V Icium adpellat portum, haud dubium est. quidpe quum secundò in Britanniam trajetum esset; Omnem, inquit, ad portum Icium convenire jubet. ex quo portu commodissimum in Britanniam trajetum esse cognoverat, circiter millium passuum xxx à continenti. Cognoverat videlicet, quum primò trajiceret. tunc enim, antequàm trajiceret, commodissimum portum facis cum explorasse, haud dubium est. Hunc verò tria diversis temporibus diversa obtinuisse nomina, apud auctores reperio. primum fuit I C I I, modò dictum, à Cæfare ac Strabone ei tributum: alterum G E S S O R I A C I, à pluribus memoratum: tertium B O N O N I Æ, à posterioris sæculi scriptoribus traditum; quod etiamnum tenet, vocaturque vulgò Gallis incolis Boulogne, Germanis proximis Buenen. At tria hæc nomina varie

variè interpretes variè in varias distraxère parteis. quorum errores dilucidius erunt indicandi, quò nostra firmius stabiliatur opinio. Ac eorum equidem sententia, qui *Icium* volunt esse Flandriæ nunc opidum *Brugge*; item eorum opinio, qui ejusdem regionis opidum *Sluys*; irritu potius transmittendæ sunt, quàm argumentis rationibusque refellendæ. nec minor tamen eorum est vecordia, qui audent adfirmare, *Icium* portum ad opidum antiquitus existisse, quod in mediterraneis nunc *Fanum Audomari*, vulgò *S. Omer*, nuncupatur; litoribus hinc proximis XVII millia passuum recedentibus. *persvasi*, inquit *Ortelius* in thesauro geographico, *partim ex loci situ; qui, quum valde humilis sit, præalta tamen litora urbem quodammodo cingunt, & sinum maris olim capacissimum fuisse indicant: partim ex urbis nomine, quo Sithicu vocitabatur, quasi dicas sinus Ithii.* quibus tantum *Ortelius* adhibuit fidei, ut aliis etiam documentis atque rationibus rem comprobare conatus sit. *His addam*, inquit, *distantiam, que est ab hoc opido ad proximam Britannia insula continentem, ad amussimum CCCXX stadiis, que illi Strabo lib. IV tribuit, hodiè quadrare. Cæsar eam XXX millium pass. facit: Plinius L: Dio, lib. XXXIX, VI millibus auget.* Sed age; si huc usque olim litus oceani, & si ab Audomari fano brevissimus quondam in insulam trajectus; scindas oportet omne id terrarum, quod ab opido *Pont à Selane*, sive ab Autæi fluminis ostio, rectâ lineâ ad opidum usque Flandriæ *Nieupoort* pretenditur: quasi hoc antiquitus sub oceano absconditum fuerit. hac quidpe demum ratione litora utrimque ita reducta erunt, uti *Fanum Audomari* facilè proximum Britannia è Gallia credatur. At hoc si feceris; ostendas mihi

20 velim, quonam postea modo, litoribus XXVI millia passuum recedentibus, (tot namque numerantur millia inter dictum *Fanum* & extremum versùs Britanniam litus, quod est ad munimentum *Blacknes*) arena maritima cum amnium complureis fontes, tum arva, pascuaque lætissima, & densissimos saltus, qui in comitatu Bononiensi visuntur, tam benignè produxerit; & quod omnium maximè mirandum foret, solum saxosum, & sublimeis colles, qui per omnem dictum comitatum sternuntur, litusque præruptum inter dicti amnis Autæi ostium & *Caletum* opidum, extulerit. quarum sanè rerum vel minima ridiculam hanc sententiam satis convellere poterat. Jam verò, si *Fanum Audomari Icium* est portus *Cæsar*; quæro, quid factum, uti *Ptolemæus Icii promontorii* adpellationem tribuerit ei litori, quod est inter vicum *Sangate* & dictum munimentum *Blacknesse*: ut patet ex ejus tabulis

30 Gallia ac Britannia. certè, nisi fatearis à vicino portu promontorium sic cognominatum, nugas ages. At hoc saltem notandum erat, oceanum Germanicum jam inde à multis ante *Cæsar*is aratem annis, ut infra ostendetur, plus invehi his oris, quàm avehi consuevisse: cujus rei monumenta sunt insulæ *Selandicæ*, *Hollandicæ*, *Frificæ*, & *Holfaticæ*. Frustra igitur est, quòd *Fanum Audomari Icium* fuisse portum contendas, litora certè saxosa, quæ hodiè ad fretum hoc conspicuntur, ab ultimo usque rerum initio, vel saltem à terrarum inundatione, ad hæc nostra tempora existisse, nemo, nisi mentis errore implicitus, in dubium traxerit. Sed *Ortelius*, mutatâ postmodum opinione, in tabulâ geographicâ, quâ *Vetus Belgium*, ut ipse vocat, exhibuit, in extremum illud litus, ad promontorium *Ptolemæi Icium*, ubi nunc visitur vicus vulgari vocabulo *Vitsan*, *Icium* reduxit portum: duobus aliis

40 juxtâ constitutis; altero *Bononia* nomine, recto quidem situ; altero *Gessoriaci*, ad *Caletum* opidum. quàm rectè, mox patebit. *Icium* certè malè dicto promontorio adfixit. Rationes, quibus *persvasus* id fecerit, tres ei haud dubiè fuerunt: quarum una, quia brevissimum inter hoc & proximum Britannia litus erat intervallum; altera, quia *Ptolemæus* promontorium *Icium* heic collocat; tertia, quia vocabulum *Vitsan* vestigium antiqui nominis servare videbatur. Primam quod attinet; notandum erat, *Cæsarem* non brevissimum tradere inter *Icium* portum & proximam Britanniam intervallum; sed brevissimum commodissimumque trajectum. Brevissimum equidem intervallum est, inter dictum Gallia litus, & Britannia vicum *S. Margaret*, seu promontorium juxtâ situm, quod vulgò vocatur *the Nasse*. verùm hinc inde classi seu navibus trajectus non datur, importuoso utrobique litore.

50 quamobrem vehementissimè fallitur, quisquis à dicto litore solvisse tantâ cum classe *Cæsarem* arbitretur. At portus, maximam solvendi adpellendique commoditatem præbentes, sunt proximi inter se, è Britannia *Dubris*, vulgò incolis *Dover*, è Gallia *Bononia*. hic igitur commodissimus *Cæsari*, idemque brevissimus è *Morinis* trajectus in insulam dictus est. Sic & *Plinius*, lib. IV, cap. XVI, *Britanniam abesse*, tradit, à *Gessoriaco Morinorum gentis litore, proximo trajectu, L mill. passuum*: quum tamen *Gessoriacum*, quam *Bononiam* esse mox ostendam, non proximum sit litus; sed dictum *Ptolemæi* promontorium *Icium*. sic idem *Plinius*, lib. V, cap. I, *Tingi Mauritanie opidum, à Belone, Baticæ opido, abesse ait, proximo trajectu, XXX M. P.* quum tamen in præmio libri I I I, fretum *Gaditanum* quinque tantum

tantum millibus in latitudinem patere adfirmet, ex traditione Turannii Graculæ, juxta geniti. Quamquam Plinius in dictis verbis non Dubrensem sed Rutupensem intellexit Britannæ portum; ut infra ostendam. Cæsarem autem adpulisse Dubrin, satis aperte commentarios ejus rimantibus liquet. Com. iv, quum Britanniam peteret; *His constituit, inquit, rebus, nactus idoneam ad navigandum tempestatem, tertiam ferè vigiliam solvit, equiteisq. in ulteriorem portum progredi, & navis conscendere, ac se sequi jussit. ab quibus quum paullo tardius esset administratum, ipse horâ circiter diei xv cum primis navibus Britanniam attingit: atque ibi in omnibus collibus expositas hostium copias armatas conspexit. cujus loci hæc erat natura: Ad eò montibus angustis mare continebatur, uti ex locis superioribus in litus telum adjici possent. Hunc ad egrediendum minus idoneum arbitratus locum, dum reliqua naves eò convenirent, ad horam ix in anchoris expectavit. & mox: Dato signo, & sublati anchoris, circiter millia passuum viii ab eo loco progressus, aperto ac plano litore navis constituit.* Totum scilicet hoc litus Cantii diligentiori oculo si perlustres, haud facile locum invenias, in quem æquè Cæsaris ista quadret descriptio, quam in Dubrensem portum. quidpe, quamvis nunc montibus angustis mare, ut olim, non contineatur; manet tamen inter montes angusta vallis, fundens amnem, qui, ut olim, nunc etiam portum efficit, licet exiguum; ad quem proximus è Galliâ trajectus. superiori autem ævo mare altius, quam nunc, inter angustos istos montes ascendisse, testantur tum annales Dubrensiæ, tum anchoræ ferræ ac tabulæ navium superioribus annis hæc eruta. Quapropter superiora ista loca, ex quibus telum in litus adjici poterat, intelligenda sunt, hinc mons, cui castellum superstructum, inde verò alter, opido Dubrensi imminens; in quo antiqui phari rudera admodum attenuata visuntur. Litus autem illud apertum, ac planum, in quo navis Cæsar constituit, militemq; exposuit, nullum aliud esse potest, quam quod hodiè paullo minus xv millibus passuum à Dubri incipiens, plus toridem millibus in septemtriones versus porrigitur. quod idem litus hodiè, apertum ac planum, ne satis commodum hosti præbeat adpulsum, tribus munitum est castellis, quibus nomina *Walmer, Deale, Sandowne.* Sed clarius hoc redditur à Dione: qui prædicto lib. xxxix ita scribit de eodem Cæsare: καὶ τὸ πρῶτον ἀπέπλευσε, καὶ εἰς μίλιον ἑξήκοντα, ἢ ἑβδομήκοντα ἐπιπέσειν ἐπὶ τῆς ἡμετέρας ἡμετέρας, οἱ δὲ βρεταννοὶ τὸ ὄπισθεν ἐν αἰσῶν ἀπὸ τῆς πύργου, τὰς κατάρας ἀπέπλευσε, τὰς πρὸ τῆς ἡμετέρας ἄβου ἀνεγὰν ἐν τῇ ἀπὸ τῆς πύργου ἀπὸ τῆς πύργου. Hoc est: *Et cum peditatu quidem, quam maxime id fieri oportebat, trajecit. non tamen eò loci adpulsi navis, quò ex usu erat. Britanni quidpe, famâ adventus ejus præceptâ, omnes ad egrediendum idoneos locos occupaverant. Itaque Cæsar promontorium quoddam, in mare procurrens, circumvectus, ex alterâ ejus parte accessit. Promontorium hoc est id quod Diodoro, Straboni, & Ptolemæo Cantium, hodiè inter Dubrim & vicum divæ Margareta, vulgò vocatur the Nasse; ut supra dictum. Dubrim igitur Cæsar, antequàm trajiceret, commodissimum esse portum exploraverat: ex mercatoribus scilicet; è quibus unis cognoscere id poterat. nam dicto comment. iv, *Magno, inquit, sibi usui fore arbitrabatur, si modò insulam adisset, genus hominum perspexisset, loca, portus, aditus cognovisset; quæ omnia ferè Gallis erant incognita. neque enim temerè, præter mercatores, illò adit quisquam: neque iis ipsis quidquam, præter oram maritimam, atque eas regiones, quæ sunt contra Galliam, notum est. Itaque convocatis ad se undique mercatoribus, neque quanta esset insule magnitudo, neque quæ aut quanta nationes incolerent, neque quem usum belli haberent, aut quibus institutis uterentur, neque qui essent ad majorum navium multitudinem idonei portus, reperire poterat. nempe, quia plerumque unum Dubrensem portum petebant. quò referendum illud in comm. v: *Insula naturâ triquetra; cujus unum latus est contra Galliam. hujus lateris alter angulus, qui est ad Cantium (quò ferè omnes ex Galliâ naves adpelluntur) ad orientem solem, inferior ad meridiem spectat.* Sed ad Icium Galliæ portum revertor. Hunc Bononiam esse, supra equidem dixi. at inquires; Caletum, quod vulgò Gallis incolis Calais vocatur, commodus est portus, hodièq; commeatu frequenti celeberrimus, propiorq; Britannico litori, quam Bononia. hunc igitur, quid impedit, quin Icium Cæsaris intelligam? Propius Caletum esse Britannicæ, quam Bononiam, equidem fateor; celebrioremque nunc Caletanum commineatum, haud abnuo. verùm, quod ad commoditatem attinet, satis constat, superioribus annis ad eò incommodum fuisse hunc portum, uti manu arteq; commodiorem efficere incolæ opus habuerint; mole productâ è sabulo tam fluido, quod venti pariter undæque in portum provehunt, uti nihil incolis certius videatur, quam paucis abhinc annis omnem obstructum iri portum. Nec facile uspiam legas, ante ævum Philippi, comitis Bononiensis, qui Caletanum opidum primis mœnibus cinxisse traditur, trajectus hinc vulgares in Britanniam factos. Remoto itaq; atq; sublato Caletano portu, qui superiori sæculo nullus, aut admodum incommodus fuit, unus manet portus BONONIA: unde commodissimus Cæsari in Britan-**

Britanniam trajectus. hunc esse eundem, qui antè GESSORIANUS dictus, apertè docet auctor tabulæ itinerariæ, his verbis: *Gesoriaco, quod nunc Bononia.* cui cur Ortelius & alii fidem abrogarint, haud equidem perspicio. Probus auctor, si temporis librorumque injuriis liberaretur, & aut ipse Antoninus, cujus simile itinerarium exstat, aut saltem ei coætaneus, majorem certè debuit mereri fidem, quàm cujus auctoritatem tam temerè damnes. Sed ex hujus testimonio satis constat, *Bononiam esse Gesoriacum.* unde omnes solitos fuisse Romanos in Britanniam trajicere, satis liquet ex eo, quòd itinera Romanorum eò duxerunt; testibus Antonino & dictà tabulà: item Tranquillo Svetonio, qui de Claudio imperatore (qui primus Romanorum imperatorum post Jul. Cæsarem fretum hoc trajecit, insulæque majorem partem perdomuit) sic testatur in vitâ ejus: *A Massiliâ Gesoriacum usque pedestri itinere confectò, inde transmisit.* Sic Mela (qui geographica sua eodem tempore prodidit, quo Claudius Britanniam subjugavit; teste ipso, lib. III, cap. VI) de eodem loco, dicto lib. III, cap. 11: *Ab Ossimis iterum ad septentriones frons litorum respicit: pertinentque ad ultimos Gallicarum gentium Morinos: nec portus, quem Gesoriacum vocant, quidquam habent notius.* Iam verò nihil probabilius, quàm Claudium ex eodem voluisse solvere portu, quem quondam Lulius transmittendo exercitui commodissimum expertus fuerat. quo experimento ceteri quoque Romani perdocti, perpetuò eundem observarunt trajectum; nisi quòd pro Dubrensi in Britannia portu, Rutupinum, qui nunc est *Sandwich*, sæpiùs petierunt. Plinii illud disertissimo demonstratur testimonio. is lib. IV, c. XXXIII, ubi Europæ univèrsæ mensuram persequitur; *Est autem, inquit, ipsius Italia, ut dixi, XII M. XX ad Alpes. unde per Lugdunum ad portum Morinorum Britannicum, quâ videtur mensuram agere Polybius, XI M. LXVIII.* Quibus verbis haud obscure significat, unum tantum fuisse in Morinis portum, ex quo in Britanniam trajectus. nam plures, aut saltem duo si fuissent, *Gesoriacus, & Icinius*; proprio nomine haud dubiè alterutrum indicasset, quem ex duobus intelligeret. Sic item Marcellinus lib. XX: *Et quoniam, quum hæc ita procederent, timebatur Lupicinus, licet absens, agensque etiam tum apud Britanos, homo superbae mentis, & turgidus; eratque suspicio, quòd, si hæc trans mare didicisset, novarum rerum materias excitaret: notarius Bononiam mittitur, observaturus sollicitè, ne quisquam fretum oceani transire permetteretur.* Vnam scilicet Bononiam observaret, quia nullus alius trajectus. Sic Olympiodorus, in historiâ Honorii senioris & Theodosii Honorique junioris, de Constantino tyranno loquens: *Τὰς Βρετανίας ἐδάους, περιεῖπεν ἅμα τῆς αὐτῆς ἐπὶ Βονωνίαν μέλι, ἔτι καὶ κερδύλω, τῶν Ἰσχυραστῶν, καὶ πρῶτον ἐν τῆς Ἰταλίας ὄρει κερδύλω.* id est: *Relictis Britanniis, trajecit cum suis ad Bononiam; quod maritimum est, ac primum in Gallorum finibus opidum.* Quo ex loco satis perspicitur, Caletum opidum tum temporis exstitisse nullum. Constat igitur jam, unum antiquis temporibus fuisse in Morinis portum, ex quo in Britanniam transmissuri Romani solvere consueverunt. Hic primum, quum Cæsar res in Gallia gereret, inque insulam trajiceret, Icinius dictus fuit, sive ICINUS, seu ITINUS. variant quidpe exemplaria Cæsaris juxta & Græcorum auctorum: Ptolemæus enim Ἰκίον habet, per κ. Strabo verò, qui omnia ferè de his oris è Cæsaris commentariis desumpsit, Ἰτιον, per τ. utra scripturâ sanior, haud temerè dixerim: in utramque certè vocem fluxa est conjectatio. Nomine hoc, post Cæsaris ævum mutato, GESSORIANUS portus adpellatus fuit. Quando nomen mutaverit, haud facile dispectu est. nam Strabo equidem, sub Tiberio imperatore opus suum geographicum condens, nomen *Itii* refert lib. IV. at quia hunc è Cæsaris commentariis pleraque, quæ de his locis scripsit, desumpsisse certum est; haud facilè dixeris, an idem nomen in Tiberii usque principatum duraverit, nec ne. Svetonius, Claudium à Gesoriaco transmisisse, tradit. verum, quia hic quoque multis annis post Claudii principatum scripsit; æquè in ambiguo est, utrum recens vocabulum, ac tum demum natum prodiderit; an verò antiquum, quod jam inde à Claudii tempestate obrinuerat. Ceterum *Gesoriacum*, quibusdam in exemplaribus Flori, lib. I, cap. XI, legitur *Gesoriacum.* utrum rectè, nec ne, haud satis scio. Video tamen apud Melam, loco suprâ dicto, & apud Antoninum, & in tabulâ, uno tantum scribi s, GESSORIANUM: item apud Ptolemæum lib. VII, in descriptione Europæ tabulæ tertiæ Ἰσχυραστῶν. libro verò II, in descriptione Galliarum Ἰσχυραστῶν, *Gisforriacum.* At quia barbarum fuit vocabulum, sive peregrinum; utrovis modo rectè scripseris Latinè. In tabulâ quidem mendosum est *Gesogiaco*, pro *Gesoriaco*; & apud Antoninum, uno in loco à *portu Gesorigensi*, pro *Gesorigensi*: nam apud eundem antea est *Gesoriaco*. In Panegyrico, Maximiano imperatori dicto, idem locus vocatur *Gesorigia*; credo inde, quòd Celticâ lingvâ dicebatur *Gesorigich*, & variante dialecto *Gesorigick*. Omnium corruptissimè legitur in Notitiâ imperii, portus *Aspaticus*, pro *Gesoriacus*. Pagum fuisse *Gesoriacum*, testatur Plinius lib. IV, c. XVII:

Menapii,

Menapii, Morini, Oromansaci, juncti pago, qui Gessoriacus vocatur. Ex hoc loco magnus vir, mihi quondam amicissimus, Josephus Scaliger, in quemdam Aufonii locum commentans; Pleraque, inquit, Gallia olim non solum per civitates, sed per pagos habitabatur. sic apud Plinium pagus Gessoriacus intelligitur non de uno vico, sed de magno modo agri, atque adeo de una gente, quantumvis numerosa. nam sine dubio totus ille tractus, qui pertinet a Normannis Belgis ad Bononiam, dicebatur Gessoriacus pagus. Bononiam vero Gessoriacum dictam fuisse, charta notitia imperii facile declarat. in ea enim scriptum, Gessoriacum, quod nunc Bononia. Ne credas, unquam Bononiam Gessoriacum dictam fuisse: semper enim eam adpellationem habuit. Sed esse urbem seu civitatem pagi Gessoriaci. Sic possumus dicere Bituriges Vibisci, quod nunc Burdigala: non quod Burdigala sit Bituriges Vibisci; sed quod Biturigum Vibiscorum. Sic Bononia non est Gessoriacus: sed Gessoriaci pagi. Hæc uti satis probentur, vehementer ego vereor. Ac primum certe in eo satis enormiter erratum, quod Morinorum fines ad Normanniam usque extenduntur. nam & Ambiani, & Atrebatenses quondam, post verò hos Brianni, & Oromansaci, inter Normanniam ac Bononiam, litus oceani accoluerunt. Burdigalam posse adpellari *Bituriges Vibiscos*, quia fuit Biturigum Vibiscorum, id equidem facile concesserim; quando etiam alia per Galliam opida posteriori sæculo ipsarum nationum nominibus adpellata fuisse, supra ipse ostendi. verum id eâ ratione istis in opidis factum, quia suæ quodque nationis fuere capita: quod de Bononiâ haud temerè adfirmaveris: quidpe Ptolemæus, præcipua cujusque nationis opida per omnem Galliam enarrans, in Morinis unam recenset Tervannam; ceu & ipsam nationis suæ caput. unde in libello etiam provinciarum civitatumque Galliarum, *Moriniam* adpellatur *civitas*, alia ab *civitate Bononiensium*; quemadmodum in eadem provinciâ Belgicâ secundâ, *Remorum, Sueffionum, Veromanduorum, Atravatum, Salvaneorum, & Ambianensium civitates*, suæ quodque nationis capita. Tum verò opida illa, quæ nationum suarum nominibus adpellata fuerunt, antiqua sua ac propria vocabula prorsus amiserunt: quod de Bononiâ nullo modo dici potest. multo quidpe recentius Bononiæ vocabulum, quam Gessoriaci. Sed vocem *pagus*, sæpè *vicum* antiquis scriptoribus significare, vulgò notum est. *Gessoriacum* locum fuisse, sive vicum, ædificiis constructum, ad quem commodissimum in Britanniam trajecturis portus, non verò regionem integram, latè patentem; testatur disertè contra Scaligerum Svetonius, prædicto in loco; *A Massiliâ*, inquit, *Gessoriacum usque pedestri itinere confecto, inde transmisit.* item Florus dicto lib. 1, cap. xi; ubi comparationem facit inter primordium imperii Romani & summum ejus fastigium: *Idem tunc Fesula, quod Carræ nuperi idem nemus Aricinum, quod Hercynius saltus; Fregella, quod Gessoriacum; Tiberis quod Euphrates.* Locum scilicet cum loco, non regionem cum regione confert. *Fregella* autem opidum erat Latii. Sic Plinius quoque lib. ix, cap. xvi, de Britannia, *Hæc abest*, inquit, *a Gessoriacum, Morinorum gentis litore, proximo trajectu, LM;* certum locum, quem postea cap. xxii portum *Morinorum Britannicum* adpellavit, indicare voluit, non verò regionem. ad similitudinem Antoninus & tabulæ itinerariæ auctor certum locum, certis passuum millibus à proximis locis distantem, designare voluerunt; non integræ regionis tractum. sic denique Ptolemæus quoque Gessoriacum suum, *Ἰνδὸν Μορίνων*, id est, *NAVALE MORINORUM*: quod vocabulum non toti latioris regionis tractui, sed certo portui attribueret voluit. Notandum heic tamen in Ptolemæo; quemadmodum mirus in reliquis etiam Galliarum ordinandis turbator, sic Icio quoque promontorio perperam Gessoriacum navale eum postposuisse.

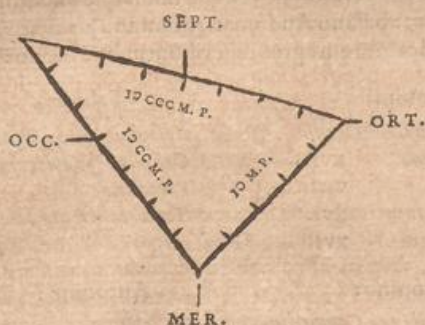
Ceterum celeberrimum frequenti eâ Galliâ in Britanniam commeatu fuisse hunc vicum, ex quo Claudius imperator magnam insulæ partem Romano imperio subjecit, splendidisque ædificiis, quibus Romanorum duces, legati, ac præfecti insulæ exciperentur, exornatum, haud dubium est. quapropter ad hunc etiam locum pertinere arbitror, quæ Plinius, lib. xi, cap. 1, de Morinis narrat, his verbis: *Sed quis non jure miretur arborem, umbra gratiâ tantum, ex alieno petita orbe? Platanus hæc est: per mare Ionium in Diomedis insulam, ejusdem tumuli gratiâ, primum invecita; inde in Siciliam transgressa, atque inter primas donata Italia: & jam ad Morinos usque pervecita; ad tributarium etiam pertinens solum, ut gentes vectigal & pro umbrâ pendant.* Ex dictâ celebritate pagus tandem evasit opidum, jam secundum mutato nomine, *BONONIA* dictum. quod nomen primi scriptorum retulerunt, Eutropius, lib. ix, in vitâ Diocletiani imperatoris; auctor tabulæ itinerariæ; & Marcellinus lib. xx, Constantio Augusto x, Juliano III Coss. id est, anno Christi cccclx. Panegyricus incerti auctoris, Constant. Aug. dictus, disertè id *Bononiense* adpellat *opidum*: & prædictus Olympiodorus in historiâ Honorii senioris, & Theodosii, Honoriique junioris, *Ἰκίο*; ut supra relatum: eodemque vocabulo Sozomenus lib. ix, in eadem historiâ, hinc in libello provinciarum

ciarum civitatumque Galliarum, inter primarias Belgicarum secundarum civitates computatur civitas Bononiensium, proxima à civitate Morinorum, quæ fuit *Tervanna*. ut mox infra ostendetur.

At postquam Bononiam fuisse Gessoriacum, eundemque Icium portum, Cæsaremque hinc Dubrim adpulisse, satis abundeque ostensum est; de distantia nunc etiam inter hæc loca, quia tam diversa auctores tradere videntur, paucis indicandum. Nulla sanè ratio erat, cur Cæsaris eà de re fides in dubium vocaretur; quando is imperator Rom. exercitus, ipse oculis suis lustravit, & quater fretum hoc ultro citroque cum exercitu emensus est. Ego equidem, quum sæpius idem ultro citroque trajicerem, diligentiori curâ latitudinem ejus notavi. ac nuper, quum hæc eadem commentantem, generis nobilitate, rerum multarum usu, & animi prudentiâ splendidissimus Thomas Wallerus, piæ memoriæ, equestris dignitatis vir, arcis Dubrensis & v. portuum in Angliâ propræfectus, me per aliquot menses apud se in eadem arce per summam humanitatem detineret; occasione eâ oblatâ, quamcuratissimè omnes, qui certiore aliquam rationem reddere poterant, maximè verò nautas, eà de re percunctatus sum. sic tandem ex uno atque constanti omnium ore reperi: Brevissimum intervallum inter promontorium insulæ vulgò dictum *the Nasse*, vico *S. Margaret* proximum, & promontorium Galliarum, vulgò adpellatum *Blacknes*, *xxii* circiter esse milliarium Anglicorum; quæ totidem respondent millibus passuum Romanorum: proximum autem trajectum, inter Caletum & Dubrin, *xxviii* milliarium: commodissimum denique, inter Bononiam & Dubrim, quâ Cæsar meavit, mill. *xxxii*; quæ æqua fermè est mensura Cæsaris. Hac igitur ratione tandem ad veram ejus de portu Icio mentem penetravimus: qui postmodum *Gessoriacus*, postremò *Bononia* dictus. De cetero quod Plinium ac Dionem attinet; miror ego, neque Ortelium, neque alios illos, quibus temerè credidit Ortelius, hac de re legisse Æthicum, vel Orosium, vel Bedam. Æthicus in descriptione Europæ, & Orosius, lib. 1, cap. 11, sic aiunt: *Britannia habet à meridie Gallias. cujus proximum litus transmeantibus civitas aperit, quæ dicitur Rutubi portus. unde haud procul à Morinis in austro positos Menapios Batavosque prospectat.* Beda verò, in historiâ Anglorum, lib. 1, cap. 1, ita: *Britannia habet à meridie Galliam Belgicam. cujus proximum litus transmeantibus aperit civitas, quæ dicitur Rutubi portus: qui portus à gente Anglorum nunc corruptè Reptacestr vocatur; interposito mari à Gessoriaco, Morinorum gentis litore, proximo trajectu, milliario quinqueaginta; sive, ut quidam scripsere, stadiorum quadringentorum quinqueaginta.* Plinii hæc eum intelligere 1 millia passuum, & Dionis *εὐδίας πενήκοντα καὶ πλεονασίας*, nemini dubitare licet. Patet igitur ex his Æthici Bedæque verbis satis clarè, proximum illum Plinii trajectum, non inter proxima fuisse promontoria; quorum hoc in Galliâ Icium, illud in Britannia *Cantium* vocatur: sed inter duos portus, *Gessoriacum*, & *Rutupias*. quorum hunc hodiè esse opidum *Sandwich*, vel potiùs ruinas castelli haud procul situm, vulgari vocabulo *Richborough*, (quod veteris nominis vestigia quodam modo servat) satis validis certisque documentis à doctissimo viro, Guilielmo Camdeno, in Britanniarum descriptione, demonstratum est. Inter dictum autem castellum, & opidum Bononiam, navigatio est millium paullo minùs 1. Dionis equidem, prædicto lib. *xxxix*, verba de Britannia hæc sunt: *Ἡ δὲ δὴ χώρα αὐτῆ ἀπέχεται ἀπὸ τῆς ἡπειρῆς τὸ Κελτικῆς, καὶ Μορίνης, εὐδίας πενήκοντα καὶ πλεονασίας, τὸ σωτομωταλον.* id est: *Hæc regio abest à continente Belgica, quâ Morini incolunt, stadiis ccccl, ad minimum: id est, si Plinianâ ratione computes, millibus passuum lvi, cum passibus ccl.* Sex millia cæque passus licet ultrâ, quam Plinius, addidit; tamen hanc distantiam haud dubiè de proximo trajectu inter dictos portus acceperat: quam postea perperam duobus supra dictis promontoriis tribuit. Ptolemæus certè, in tabulis Galliarum & Britanniarum, inter eosdem portus intervallum ponit millium passuum *lvi*. At verò *lx* millia passuum intellexisse Dionem, non dubito. supra quidpe, in præmio libri 1, ostensum est, *vii* ipsum stadia cum dimidio in unum milliare contribuere. Strabonis verba, lib. *vi*, hæc sunt: *Παρὰ τῆς Μορίνης ἐστὶ καὶ τὸ Ἰκίον ὡς ἐξ ἑξήκοντα ναυπηθῆναι καὶ τὸν ὄρθον, ἀγέμων εἰς τὸν κόλπον δὲ ἀνήχθη, καὶ τῆς ὑπερταίας κατῆρε, ὡς ἐπὶ πλεονασίας ἄραι, τὴν εἰκοσι εὐδίας ἔχει πλεονασίας. hoc est: *Apud Morinos est Icium: quo navali est usus divinus Cæsar, quum in insulam transmitteret. Solvit autem noctu: & postridiè circa horam *iv* adpulit ad insulam; navigatione cccxx stadiorum perfectâ.* Hæc equidem partim falsa, partim satis rectè ac verè memorata: modò rectè ab Ortelio & aliis intellecta fuissent. Cæsar, ut supra retuli, tradit, se horâ circiter *dici* *iv* Britanniam attigisse; nempe ad Dubrensem portum, ut supra ostensum. hinc verò se horâ *ix* circiter millia pass. *viii* progressum, aperto ac plano litore naveis constituisse, militemque exposuisse; id est, ad supra dictum castellum *Sandowne*, quod *viii* millibus à Dubrensi portu abest. Ab Icio, sive Bononiensi portu, *xxxii* esse dixi millia ad Dubrim.*

his igitur VIIII illa si addas: habebis numerum millium in univcrsum XL; quæ sunt stadia CCCXX Strabonis. In eo itaque à Strabone erratum, quòd duos diversos Cæsaris adpulsus in unum primum confudit. Diodori error multo maximus est: qui Cantium promontorium c tantum stadiis, id est, millibus XII, cum passibus 10, à continente Gallia abesse scribit, in lib. v. Sed de Icio portu, & trajectu inter Galliam Britanniamque, satis.

Nunc reliqui quoque duo illi portus, eidem Cæsari memorati, indicentur. Hi non tam portus erant commodi atque celebres, quam litora portuosa, ubi exigente necessitate naves statui poterant. quæ nunc etiam non nisi à piscatorum navigiis frequentantur. De his sic Cæsar comment. IV: *Navibus circiter xxc onerariis coactis, contractisque in Icium portum, quot satis esse ad duas legiones transportandas existimabat; quidquid præterea navium longarum habebat, quæstori, legatis, præfectis, distribuit. huc accedebant XVIII oneraria naves, quæ ex eo loco millibus passuum VIIII vento tenebantur, quò minus in eundem portum pervenire possent: has equitibus distribuit. ac mox: P. Sulpicium Rufum legatum, cum eo præsidio, quod satis esse arbitrabatur, portum tenere iussit. His constitutis rebus, nactus idoneam ad navigandum tempestatem, tertiâ ferè vigiliâ solvit; equites in ulteriorem portum progredi, & naves conscendere, ac se sequi iussit. & postea, eodem comment. His rebus pace firmata, post diem quartum, quàm est in Britanniam ventum, naves XVIII, de quibus supra demonstratum est, quæ equites sustulerant, ex superiori portu leni vento solverunt.* En; quem paullo antè ulteriorem, postea superiorem, appellat portum: videndum igitur, quænam superior, quæ item inferior regio ei dicatur. Verbis modò citatis hæc continuo subtexit: *Quæ quum appropinquarent Britannia, & ex castris viderentur: tanta tempesta subito coorta est, ut nulla earum cursum tenere possent: sed aliæ eodem, unde erant profecta, referrentur, aliæ ad inferiorem partem insula, quæ est propius solis occasum, magnosui cum periculo, dejicerentur.* comment. autem V: *Insula, inquit, naturâ triquetra. cujus unum latus est contra Galliam: hujus lateris alter angulus, qui est ad Cantium, (id est, promontorium Cantium, supra dictum; nunc vulgo the Nasse, prope Dubrim) quòd ferè omnes ex Gallia naves adpellantur, ad orientem solem; inferior (nunc The landes end) ad meridiem spectat: hoc latus tenet circiter millia passuum 10, alterum vergit ad Hispaniam, atque occidentem solem: quâ ex parte est Hibernia, dimidio minor, ut existimatur, quàm Britannia; sed pari spatio transmissus, atque ex Gallia est in Britanniam. & mox: Hujus est longitudo lateris, ut fert illorum opinio, 1000 millium passuum. tertium est contra septentrionem: cui parti nulla est objecta terra; sed ejus angulus lateris maximè ad Germaniam spectat: huic millia passuum 1000 in longitudinem esse existimatur. Quantum ego hinc inde ex auctoribus colligere queo, ea dabatur antiquis temporibus Britannia insula à geographis figura, uti occiduum latus, maximè verò angulus, quod Bolerium promontorium Ptolemæo, nunc vulgò accolis The landes end, id est, Finis terra, adpellatur, Hispaniam spectarent: quâ ratione dictum latus in occidentem brumalem, angulus verò in meridiem deducebatur. id quod ex dictâ Cæsaris descriptione clarè patet; clariùsque noscitur è Strabonis lib. IV: Η ἡ Βρετανικὴ, τρίγωνος. μὲν ἐστὶ τῆ ἀρχήμας ἀναβιβλῆ) ἡ πὲρ μέγιστον αὐτῆς ἀπὸ τὸν τῆ κελευθῆ, ἡ μήκους ἔσθ' ἡπερβαλλόν, ἔτ' ἑλλείπον. ἐστὶ δὲ ὄρον περὶ ἀρκιχάλιον ἡ τὴν περὶ διὰν ἐκάτερον: τὸ τὸ κελευθῆ δὲ τὸ ἐκβολῶν ἡ ῥ' ἰώα μέρη, πρὸς τὸ βορρῆα τὸ Περλῆος ἀκρον, τὰ κατὰ Ἀκρίτανίαν ἡ τὸ δὲ κατὰ τὸν ἀπὸ τῆ κελευθῆ ἡ κατὰ ἀντικρὺ τὸ ἐκβολῶν ἡ ῥ' ἰώα, ἐκ τῆ ἀρκιχάλιον σημεῖα τὴν Βρετανικῆς, μέρη πρὸς τὸ ἐπὶ τὸν ἀκρον τὸ νῆσον, τὸ κατὰ τὴν Ἀκρίτανίαν ἡ τὸ Περλῆος ἀπὸ τῆ κελευθῆ. Hoc est: Britannia figurâ est triquetra. latissimum ejus latus juxta Galliam protenditur, longitudine nec majori, nec minori: utrumque enim latus IVCI0 & CCC vel cccc stadia porrigitur: Gallicum, ab Rheno ostiis, usque ad septentrionalem Pyrenæi excursum, juxta Aquitaniam; Britannicum verò à Cantio (quod punctum Britannia maximè orientale est, Rheno ostiis oppositum) usque ad occidentalem insulae excursum, juxta Aquitaniam Pyrenæo objectum. Hæc satis imperitè, ut innumera alia eo sæculo. sed multo tamen ignorantius ea, quæ postea de Hiberniâ sequuntur, in hisce verbis: Εἰσὶ δὲ ἑτέρα ἡπερ τὴν Βρετανικὴν νῆσον μικραί. μετὰ δὲ ἡ ἑτέρα, πρὸς ἀρκτον αὐτῆς ἀναβιβλῆ, ἡ περὶ τῆ μήκους μείζον ἡ ἀπὸ τῆ κελευθῆ. id est: Sunt & alia circa Britanniam insula parva, & magna Ierna, versùs septentriones juxta Britanniam porrecta, latior quàm longior. Sic & Pomponius Mela, lib. III, cap. VI. Supra Britanniam Iverna est, penè par spatios sed utrimque æqualis, tractu litorum oblonga. Sed Cæsaris mens de Britannia insulae positu quòd clariùs percipitur, figuram heic triquetram, lateribus in sua quoque millia descriptis, adponam.*



10

Tertius heic angulus, inter septentriones occasumque solis Cæsaris ex sententiâ positus; quomodo Germaniam spectaverit, quod ille tradit, equidem ego haud video. Ita sanè; quammaximè Germaniam (intellige veterem, in Norvagiâ) spectat, apud Orcades insulas, si verum germanumque toti insulæ tribuas situm. unde rectissimè Tacitus, in vitâ Agricola: *Britannia spacio ac caelo in orientem Germaniæ, in occidentem Hispaniæ obtenditur: Galis in meridiem etiam inspicitur: septentrionalia ejus, nullis contra terras, vasto atque aperto mari ripulsantur.* Sed & ipse Cæsar scire poterat, Germaniam non in occasum æstivi solis à Rheni ostiis prospicientibus esse sitam, Britanniaque ab septentrionibus obtensam: modò paullo diligentius ea, quæ erant perscribenda, cum animo reputasset. At de incuriâ ejus in conscribendis commentariis suis alibi commodiore loco esse poterit sermo. nunc ad institutum revertor. Cæsar igitur, dum inferiorem vocat angulum, qui in meridiem prospicit: alterum illum, qui in orientem versus est ad Cantium, superiorem sese intellexisse, liquidò indicat: & quia ea insulæ pars, quæ propius est solis occasum. inferior eidem dicitur; superior haud dubiè est quæ in ortum spectat. unde jam concludo: superiorem sive ulteriorem ab Icio seu Bononiâ portum itidem fuisse versus ortum; vel potiùs septentrionem: non attollitur enim litus hoc, à Bononiâ & meridiè procedendo in ortum, sed septentrionem. & quia VIIII millibus passuum inde distitum tradit, haud dubito, quin idem fuerit, quem nunc in comitatu Bononiensi vulgò incolæ dicunt *le havre d'Ambleteul*, id est, *portum Ambleteliensem*. Hinc jam est, quod Cæsar XVIIII *onerarias naveis ex eo loco millibus passuum VI. I. vento detentas* fuisse ait, quò minùs in eundem portum pervenire possent. scilicet vento, qui versus septentrionem in Britanniam navigantibus, & mox Cæsari, operam dabat, tenebantur, quò minùs versus meridiem in Icium portum navigarequirent. Hæc igitur de secundo portu.

De tertio in commentar. IV, quum ex insulâ in continentem regrederetur Cæsar; *Ipse idoneam*, inquit, *tempestatem nactus, paullo post mediam noctem naveis solvit. quæ omnes incolumes ad continentem pervenerunt. Ex his oneraria dua eosdem portus, quos reliqua, capere non potuerunt; sed paullo infra delata sunt.* Eisdem portus, id est, Bononiensem & Ambleteliensem capere nequiverunt; sed paullo infra Bononiam delata sunt. Proximus infra Bononiam, versus meridiem, portus est in ore fluminis Cancii, ad quod hodiè opidum vulgari vocabulo *Estaples*. in hunc duas istas naveis delatas opinor. Hinc igitur *ex navibus*, ut inquit Cæsar, *quum essent expositi milites circiter ccc, atque in castra, Bononiam, contenderent; Morini, quos Cæsar, in Britanniam proficiscens, pacatos reliquerat, spe prædæ adducti, primò non ita magno suorum numero circumsteterunt; ac, si sese interfici nollent, arma ponere jufferunt. quum illi, orbe facto, sese defenderent, celeriter ad clamorem, hominum circiter millia VI convenerunt. Quà re nuntiatâ, Cæsar omnem ex castris equitatum suis auxilio misit. Interim milites impetum hostium sustinuerunt; atque ampliùs horis IV fortissimè pugnaverunt: & paucis vulneribus acceptis, complureis ex his occiderunt. Postèa verò quàm equitatus in conspectum venit; hostes, abjectis armis, terga verterunt: magnusque eorum numerus est occisus.*

Hi igitur tres sunt Morinorum portus, à Cæsare memorati. de quibus in univèrsum sic comment. V, quum secundo in Britanniam trajecturus esset: *His rebus gestis, Labieno in continente cum XII legionibus & equitum millibus XI relicto, ut portus tueretur, & rei frumentaria provideret; & quæ sequuntur.*

Ceterum opida Cæsaris ævo Morinos nulla habuisse, jam antè ostensum est. post Cæsarem primum memoratur Ptolemæo *Ταρβαννα*, *TARVANNA*; quod apud Antoninum aliàs *TARVENNA*, aliàs *TAROVENNA*, in tabulâ *TERVANNA* adpellatur. Destructi

per Carolum Quintum imperatorem vestigia hodièque visuntur in Artesiâ, ad Legiam flumen, VII mill. passuum ab Fano Audomari, nomine *Teroanne*.

Itinera porrò per Morinorum agros describuntur hoc modo:

Antonini;	Tabulæ;
<i>A portu Gesoriacensi</i>	<i>Gesogiaco, quod nunc Bononia</i>
<i>Tarvenna</i> XVIII.	<i>Castello Menapiorum</i> XXIII.
<i>Castello</i> VIII.	<i>Virovino</i> XII.
<i>Viroviacum</i> XVI.	<i>Turnaco</i> XI.
<i>Tornacum</i> XVI.	

Antonino:	Antonino:
<i>A Castello per Compedium</i>	<i>Castello</i>
<i>Tornacum usque:</i>	<i>Menariacum</i> XI.
<i>Minariacum</i> XI.	<i>Nimetacum</i> XVIII.
<i>Tornacum</i> XVIII.	<i>Camaracum</i> XIII.

Ex his in Morinorum agro fuerunt, præter *Gesoriacum* & *Tarvennam*, jam antè dicta, *Castellum*, *Menariacum*, & *Viroviacum*.

CASTELLUM hodiè nomen servat, paullo tamen emollitum, & in *s* mutato, vulgò *Cassel* dictum. Romanorum id esse opus, ipsum nomen Latinum prodit. Ab hoc ad *Gesoriacum* millia sunt xxxiv, ad *Tervannam* xiv. in primo igitur Antonini itinere x corruptum est in *v*; & in primo item tabulæ tertium x interiit.

MENARIACUM, inter *Castellum* & *Nemetacum*, hodiè esse vicum in lævâ Legiæ amnis ripâ, Germanis *Merghem*, Gallis *Merville* dictum; cùm nomen, tùm itineris tractus indicant: nec dissentit intervallum xi millium passuum, quæ sunt hodiè inter *Cassel* & *Merghem*. hinc verò quum *Nemetacum*, id est, *Arras* usque, millia numerentur circiter xxvii, alterum x in Antonino intercidiisse certum est. ab eodem vico ad *Tornacum* usque millia sunt xxx; pro quibus mendosè iridem in Antonino xviii. In tabulâ *Castello* adposita est que censuerunt in *Moninorum*; haud dubiè opinati, uti illud in *Menapiis* ad *Mosam* dictum fuit *Castellum Menapiorum*; sic hoc in *Morinis* cognominatum fuisse *Castellum Morinorum*. Verùm horum ego opinioni haud temerè subscripserim. nam quanta adfinitas seu similitudo inter duo ista gentium vocabula? nisi fortè has literas *M...orum* in utroque pareis esse contendas. quæ tamen neque ipsæ fortassis sic fuère in archetypo. Ego scriptum fuisse censo *Menariacum*, quemadmodùm apud Antoninum in eodem itinere à *Castello* per *Compedium* *Tornacum* usque. nam in sequenti etiam itinere à *Castello* *Camaracum* est *Menariacum* per *e*. Numerum quoque inter duas istas voces *Castello* & *Menariacum*, x vel xi millium, ut apud Antoninum, interpositum fuisse haud dubito. *M. Velseri* heic minimè omnium placet sententia; qui omnino in tabulâ *Castellum Menapiorum* legendum eo argumento adserit, quòd olim hoc tractu *Menapiscus* fuerit *pagus*; quod ille *Dixzo*, quem & nos supra citavimus, credit. *Menapiscus* heic si umquam fuit *pagus*, certè tempore auctoris tabulæ nondum fuit. quod vel ex uno satis patere puto *Marcellino*: cuius ætate, quamquam *Franci* *Mosam* transgredi cœperint, tamen major *Menapii* agrum *Betasiorum* vel *Morinorum* agros concedere. in extremos horum finis, versùs reliquam *Galliam* & occidentem solem, confugere haud opus habebant: nec facilè eò usque ab incolis intromissi fuissent. nec Romanis quidem omnium harum terrarum dominis, eò eos conferendi ulla fuit causa.

VIROVIACUM nunc esse vicum, eidem Legiæ anni adpositum, nomine vulgari *Werveke*; cùm nomen, tùm situs produnt. ipse namque Antoninus, dum *compendiosum* à *Castello* *Tornacum* usque iter per *Menariacum* designat; eo ipso illud per *Viroviacum*, cuius antè meminerat, longinquius esse indicat. In tabulâ, eodem itinere corruptam esse vocem *Virovino*, pro *Viroviaco*, nemini dubium esse potest.

De cetero, *Notitia imperii* militeis habet *Cortoriacenses*. quos cognomentum traxisse ab opido *Morinorum*, quod, prædicto anni impositum, olim Romanis dicebatur *CORTORIACUM*, nunc verò vulgò Germanis incolis adpellatur *Cortrijck*, Gallis *Courtray*; nemo ambigit.

In eâ-

In eadem Notitiâ hæc leguntur verba: *Sub dispositione viri spectabilis, ducis Belgicæ securde: Equites Dalmatæ; Marcus, in litore Saxonico.* Hic locus, cui nomen MARCI, haud dubiè is est, qui hodièque, paullo supra portum Ambletœliensè, dicitur vulgari vocabulo *Marquise*.

CAP. XXIX.

De TOXANDRIS, sive TAXANDRIS.

10 **S**elandicas insulas Mattiacorum quondam incoluisse gentem, vulgus geographorum hujus ætatis ingenti errore (quo summos etiam implicitos video viros) statuit: omnes hac unâ ratione ducti, quia auctor noster, in libro de Germaniâ, sermonem de Mattiacis conjungit cum sermone de Batavis; quos Rheni amnis insulam ad mare oceanum tenuisse, constat. Horum opinio quam falsissima infra, lib. III, in Mattiacorum descriptione, pluribus argumentis disturbabitur. nunc veros dictarum insularum antiquos incolas ostendere conabor.

Trans Morinos igitur Menapiosque, quâ nunc Selandicæ atque Hollandicæ sternuntur citra Mosæ ostium insulæ, populi olim incoluere, quorum Cæsar meminit belli Gallicæ Comment. VI, his verbis: *T. Labienum, cum legionibus III, ad oceanum versus, in eas partes, quæ Menapios attingunt, proficisci jubet.* & paullo post, eodem commentario, eademque historia de Amborige Eburone: *Sed certè, clam dimissis per agros nuntiis, sibi quemque consulere no fuerunt, ii in insulis sese occultaverunt, quas æstus efficere consueverunt.* Obstrepit heic sæpè supra dictus chorographus, adversarius noster, his verbis: *Sanè iis ex Cæsaris verbis intelligi videntur insulæ, quo modo ob æstum & maris recessum supra aquas exstarent; modò ob ejusdem æstus accessum infra undas contacte laterent: cujusmodi loca à populis non incoli, sed ad breve tantum tempus effugia incolentibus præbere possunt. Quin & priori testimonio tantum abest, ut ullam Cæsar mentionem faciat gentium, quæ iis in insulis essent, ut ne Menapiorum quidem ditio- nem ipsam, sed partes tantum, quæ Menapios attingerent, à Labieno aditas innuat.* Ecquid tu credis, mi homo, Selandicas insulas Cæsaris temporibus maris accessibus totas fuisse 30 operas; an verò alias tibi fingis insulas, oceano nunc planè absorptas? Neutrum temerè adneris. nam hoc ex Batavorum insulæ longitudine, quam eandem ferè, ut olim fuit, etiam nunc manere, infra patebit, falsum esse convincitur: illud ne puer incola crediderit, cui notum, plùs in vectum fuisse hæctenus oceanum, quàm avectum. Labienum ipsas insulas Selandicas non ingressum, si ita vis, concedam tibi. at quid inde? an insulæ igitur fuere sine incolis? Non sequitur. Si ab incolis habitatæ; quæro à quibus? an non ab iis, quos heic Cæsar oceano facit proximos, in insulas sese occultanteis? Omnino sic arbitror. nam alienos facit à Menapiis; & ubi Morinos intelligit, hoc nomine eos indicare ubique solet. Quomodo autem sese homines in illis tuis insulis occultare potuerunt, si ipsæ insulæ vix IV, vel V horis supra undas exstiterunt? Egregium miseris suffugii solamen, quos post V horarum spatium Labienus, in litore cum legionibus operiens, undis interire visurus, aut egredienteis armis suis trucidaturus erat. Sed missum te facio. ad mea revertor. Nomen Cæsar dictis insulis nullum tribuit. at Plinius lib. IV, cap. XVII, TOXANDROS incolas appellat. quod nomen an Cæsaris etiam ævo obrinuerint, nec ne, haud facilè dixerim. Plinii verba hæc sunt: *Gallia omnis, Comata uno nomine adpellata, in tria populorum genera dividitur, amnibus maximè distincta. à Scaldi ad Sequanam Belgica. & postea: A Scaldi incolunt externa Toxandri, pluribus nominibus; deinde Menapii, Morini. scilicet extra à Scaldi, inquit, quia antea Scaldi provinciam Belgicam finiverat. extra Scaldim Germani incolebant Cisthenani; in quibus Toxandri. unde eodem libro antè, cap. XIIII, Totum autem, inquit, hoc mare, ad Scaldim usq; fluvium, Germanica accolunt gentes.* Et quamvis paullo obscurior iste de Toxandris, cap. 50 XVII, sermo; tamen, quia Menapii extra Scaldim, primùm ad Rhenum, dein verò, ingressis huc Sicambri, ad Mosam usq; fuerunt; Toxandros quoque inter eadem flumina incoluisse credere fas est. quin etiam mox infra, Gugernos ac Batavos in Belgicâ provinciâ recenset; qui tamen & ipsi extra Scaldim fuere. *Rhenum autem, inquit, accolentes Germania gentium, in eadem provinciâ, Nemetes, Triboci, Vangiones; hinc Vbii, colonia Agrippinensis, Gugerni, Batavi, & quos in insulis diximus Rheni.* Populi igitur, quos in oceani insulis recenset Cæsar, nulli alii fuerunt, quàm qui à Plinio, nomine TOXANDRI, in litoralibus computantur, inter Batavos, Menapios, ac Morinos. Ad dicta Plinii verba ita contra me notat chorographus: *Quibus Plinii verbis quid aliud efficiatur, non video, nisi Toxandros statim à Scaldi oceanum & Menapios*